

(המשך סעיף יז) יסודות האמונה המהווים בסיס לתפילה

ביוצר המאורות יְשֻׁנָה (=ידמיין, יצייר במחשבה) לעצמו את סדר העולם העליון, את גודלם של המאורות הללו, תועלתם הרבה¹³⁹, ושהם כחרקים הפחותים ביותר בעיני בוראם, אף שהם גדולים בעינינו בגלל התועלת הגדולה שאנו מפקים מהם¹⁴⁰. וראיה לכך שבעיני בוראם הם כמו שאמרתי היא שחכמתו והנהגתו בבריאתו את הנמלה ואת הדבורה אינה פחותה מחכמתו והנהגתו את השמש ואת הגלגל שלה. אדרבה, רושם ההשגחה וההנהגה בנמלה ובדבורה עדין ומופלא יותר, כי הוא נתן בהן כוח ואיברים למרות קוטנן¹⁴¹. (האישה-מעולה) יחשוב על זה, כדי שהמאורות לא יהיו גדולים בעיניו (וכדי ש)השטן¹⁴² לא יפתה אותו בכמה מדעותיהם של המאמינים ברוחניות (=ישויות רוחניות)¹⁴³ ויתן בו את תחושת-הלב שהם מזיקים או מועילים בעצמויותיהם, בעוד שאין הדבר כך¹⁴⁴. אלא הם פועלים באיכויותיהם כמו הרוח והאש¹⁴⁵. ואז הוא

הערות - ילמד עניים דרכו

- 139 לאדם ולעולם, ראה בראשית א, יד-יח. ריה"ל הרחיב בפירוט מעלתם במאמר ב, נג; נו.
- 140 מפני זה אין לאדם לטעות כטעות דור אנוש שיש לכבדם כמי שמכבד את משרתי המלך (עיין ברמב"ם הל' עבודה זרה פרק א), כי היחס בינם לבין הבורא הוא כיחס הנמלה לבורא.
- 141 עיין גם א, סט; ד, כה (עמ' קכו במהדורת הגר"י שילת, עמ' 253 במהד' פרופ' שורן, עמ' קכד במהד' ר"י אבן שמואל); ה, כ "ההנחה השלישית".
- 142 הכוונה לכוח המעורר מחשבות לא אמיתיות המטעות את האדם ומביאות אותו לספקנות, כמו שהתבאר בסעיף יא.
- 143 כלומר, שהם מאמינים שיש ישויות רוחניות, כגון מלאכים, שיש להן רצון וכוח עצמי והן משפיעות לכוכבים ולמזלות, ועל כן הם עובדים אותן.
- 144 האמונה שהם מזיקים או מועילים ברצון עצמי מטעה את האדם לחשוב שחייו תלויים בהם ויבוא לתלות את מעשיו במה שיראה מסדרי הכוכבים והמזלות. יתרה מזאת, הוא עלול לטעות ולעבוד אותם ולא את הבורא. ובאמת כל זה אינו אלא כפירה בהשגחת ה', שאין עוד מלבדו שולט ומושל. וגם השפעתם על העולם אינה אלא מכוח הבורא שנתן להם, כמו כל הנמצאים בעולם, כצמחים ודוממים ובעלי חיים, ואין הם משפיעים באופן עצמאי.
- 145 כלומר, השמש מאירה ומחממת כי כך טבעה, וכן הלאה. ונראה מכאן לכאורה שדעת ריה"ל כדעת הרמב"ם בהל' עבודה זרה יא, טז שאין הכוכבים והמזלות משפיעים על האדם. אולם ניתן לפרש את דברי ריה"ל גם שהכוכבים והמזלות משפיעים על מקרי בני האדם, אלא שאין זה נעשה בכוח רצוני, אלא בטבעם, כמו שהאש שורפת בטבעה ולא מרצונה. ואם כן, דבריו כדעת הרמב"ן לפרשת שופטים יח, ט-יב. ומדבריו לקמן בעניין האדם שנטבעו בו מידות - "שבהם הטבעים נאבקים זה בזה, והתכונות מושכות זו לכאן וזו לשם, בתוקף הניגוד בין פנים ואחור" - נראה שסובר שהמידות אכן מושפעות מסדרי המזלות. וכן נראה מסעיף יא שריה"ל הכניס את איסור המעונן והמכשף בכלל המצוות האלוהיות. וכן מפורש בדבריו במאמר ד, ט: גרמי שמים משפיעים על האדם, אך אין זה בכוח רצוני אלא בטבעם.

מסלול 1: יום ד, יא באלול
מסלול 2: יום ה, יא באלול
מסלול 3: יום ב, יג באלול
מסלול 4: יום ד, יג באלול

יהיה ככתוב: "אם אראה אור כי יהל [וירח יקר כי הלך] ויפת בסתר לבי [ותשק ידי לפי] (גם הוא עֶזְרָה פליילי כי כחשתי לאל ממעל) " (איוב ל"א, כו-כז)¹⁴⁶.

כן הוא יִשְׁנֶה (=ידמיין, יצייר במחשבה) באהבת עולם את דבקות הדבר האלוהי¹⁴⁷ בציבור המתכונן¹⁴⁸ לקבלו כדבוק האור בְּאֵי מלוטש, ושהתורה היא תחילת רצונו לגרום למלכותו להופיע בארץ כמו שהיא מופיעה בשמים¹⁴⁹. החכמה לא חייבה שהוא יברא מלאכים בארץ (שאינן להם יצרים ופועלים ע"פ טבעם בהכרח) אלא שיברא בני־אדם מזרע ומדם, שבהם הטבעים נאבקים זה בזה¹⁵⁰, והתכונות מושכות זו לכאן וזו לשם¹⁵¹, בתוקף הניגוד בין פנים ואחור, כמו שהתברר בספר יצירה¹⁵². כאשר יחיד או ציבור מהם יהיה טהור¹⁵³ ישרה עליו האור האלוהי וינהיג אותו בערמת־חסד¹⁵⁴ ובדברים־מופלאים החורגים מסדר העולם הטבעי. וזה קרוי אהבה ושמחה מצדו¹⁵⁵. לאחר

הערות - ילמד ענוים דרכו

146 נמצא שברכת "יוצר המאורות" משרישה את האמונה שאין עוד מלבדו משגיח ורק לו ראוי הכבוד.
147 פירוש: נוכחות השכינה הדבקה באדם או בעם ומשפיעה עליו צורת חיים עליונה והיא הנהגה ניסית שלא על פי הטבע.

148 ר"י אבן תבון ור"י אבן שמואל תרגמו: "המוכנת". וכן מו"ר הגר"י שילת תרגם: "המוכן". והכוונה שכבר היה מוכן בטבעו בסגולה פנימית, כמו שכתב ריה"ל במאמר א, צה, שהעניין האלוהי מתחבר למי שיש לו מוכנות סגולית שקיבל מאביו. אולם פרופ' שורץ תרגם "המתכונן" וזה בהתאם להמשך דברי ריה"ל כאן ובמקומות רבים בספר (עיי' א, עט ושם בהערות), שהמוכנות הסגולית אינה מספיקה לחלות העניין האלוהי, אלא יש צורך להוציא את הסגולה אל הפועל על ידי עשיית מצוות ה': "כאשר יחיד או ציבור מהם יהיה טהור" - היינו שהוציאו מוכנות זו מהכות אל הפועל על ידי קיום המצוות שהצטוו בהן, שקיימו אותן באהבה ושמחה ודקדוק שלם. אולם כדי שמצוות אלו יפעלו, הן צריכות להיות מאת ה' (ולא עבודות שהומצאו על ידי בני אדם) - וזהו התנאי השלישי שריה"ל כותב מיד: "ושהתורה היא תחילת רצונו..." הרי לנו שלושה תנאים לחלות העניין האלוהי באומה: א. מוכנות סגולית של האומה; ב. המצווה ניתנה מהשמים ולא הומצאה על ידי בני אדם; ג. האומה קיימה את המצוות בלב שלם, בזריזות ובדקדוק, ובכך הזדככה לקבל את העניין האלוהי בקרבה.

149 מתן תורה היה המעשה האלוהי הראשון שהראה שהוא רוצה שתראה מלכותו בארץ - ע"י מצוות שציווה וחייב, כמו שמלכותו ניכרת בשמים. (אלא שבשמים המלאכים עושים ציוויו בהכרח, ואילו בארץ האדם עושה זאת על ידי שבוחר לקיים מצוותיו ולהמליך אותו עליו.) אף שהקב"ה התגלה גם לאבות ולנח וציווה אותם במצוות, לא ירדה שכינה לעולם עד מתן תורה. זאת מפני שלא היה "קהל" שחל בהם העניין האלוהי בקיבוץ. ועיין לקמן במעבר שבין יחידים לקהל. וכן במאמר א, מז.

150 זהו תיאור למאבק הגוף והנשמה, המתבטא במאבק שבין הרצונות הגבוהים ובין היצרים והתאוות.
151 זהו המאבק המידותי שבין התכונות השונות הקיימות באדם.

152 שם פרק ב: "כ"ב אותיות יסוד קבועות בגלגל בר"א שערם, חזר גלגל פנים ואחור, סימן לדבר אין בטובה למעלה מענ"ג ואין ברעה למטה מנג"ע". לביאור העניין עיין במאמר ד, כה ד"ה "ותיאר שהסיבה לריבוי הדברים".

153 פרופ' שורץ הוסיף בהערה: "מילולית: יהיה צלול". ור"י אבן תבון תרגם: "יזך".

154 מו"ר הגר"י שילת תרגם: "בתחבולות".

155 אהבה - דברים כג, ו: "וַיִּהְיֶה כֵּן, וַיִּהְיֶה ה' אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֵת הַקְּלָלָה לְבְרָכָה כִּי אֶהְיֶה ה' אֱלֹהֵיךָ"; דברים ז, ז: "לא

מסלול 1: יום ד, יא באלול	מסלול 3: יום ב, יג באלול
מסלול 2: יום ה, יא באלול	מסלול 4: יום ד, יג באלול

המאורות והגלגלים אין הדבר האלוהי מוצא מי שמקבל את ציוויו, מציית לו, ודבק בסדר שבו ציווה אותו זולת המעולים שבאנשים שהיו יחידים מאדם עד יעקב¹⁵⁶. אחרי כן נעשו ציבור¹⁵⁷ ושרה עליהם הדבר האלוהי מתוך אהבה "להיות להם לאלהים" (ויקרא כ"ו, מה), וערך אותם במדבר בסדר הגלגלים, ארבעה דגלים¹⁵⁸ כנגד ארבעת רבעי הגלגל ושנים עשר שבט כנגד שנים עשר מזלות (בראשית רבה ק, ט) ו"מחנה לויים בתוך המחנות", כנאמר בספר יצירה: "והיכל קדש מכוון באמצע והאלהים נושא את כלם" (ספר יצירה פרק ד). כל זה מורה על אהבה¹⁵⁹, ויברך (האיש הטוב, החסיד) עליה.

בעקבות זאת הוא מקבל את התורה בקרית שמע¹⁶⁰.

אחרי-כן (אומר) את העניינים החשובים לקבלת עול התורה הכלולים באמת ויציב. לאחר שהתברר לו כל מה שקדם, הבינו אל-נכון והבחין בו, הרי הוא כבא בכרית ומעיד שהוא קיבל על עצמו את עול התורה כמו שקיבלו אותו האבות לפניו, וכן יקבלוהו הבנים עד סוף כל הדורות¹⁶¹, כמו שהוא אומר: "על אבותינו ועלינו ועל בנינו ועל דורותינו דבר טוב וקיים חוק ולא יעבור". אחרי-כן הוא מפרט את האמונות, אשר בהן ישלמו עיקרי-האמונה היהודיים, והם ההכרה באלוהותו יתעלה, בקדמותו,

הערות - ילמד ענוים דרכו

מִרְבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בְּכֶם כִּי מֵאֶהֱבָת ה' אֶתְכֶם; דברים ד, לו: "וַתַּחַת כִּי אָהַב אֶת אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּיֹצְאָךָ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרַיִם".
שמחה - צפניה ג, יז: "ה' אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבְּךָ גָּבוֹר יוֹשִׁיעַ, יִשְׁיֵשׁ עֲלֶיךָ בְּשִׂמְחָה יִחְרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ, יִגִּיל עֲלֶיךָ בְּרִנָּה"; תהלים קד, לא: "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו".

156 בהם היתה הסגולה, כמו שכתוב במאמר א, צה. אם כי היו שהיתה בהם סגולה ולא קיימו מצוות ה' - תכרח ודומיו - ולא שרה עליהם העניין האלוהי. אף על פי כן היתה בהם מעלה, שהיו נשאים של הסגולה והיא התגלתה בבניהם או בנכדיהם.

157 גם בזה היו שני שלבים: בני יעקב כבר היו ציבור, אך השלמת העץ ופירותיו לא היתה עד יציאת מצרים - עיין מאמר א, צה.

158 עיין במדבר פרק ב ופרק י.

159 הרחיב עוד בעניין במאמר ב, ג: "הבט כיצד הדבר האלוהי, המתקשר אל אברהם, אל קהל סגולתו ואל הארץ המקודשת, התחיל ללוות את האומה מדרגה לדרגה, ולשמור את הצאצאים שלא יצא אחד מהם מן הכלל, שם אותם במקום השמור ביותר, הטוב ביותר, והפורה ביותר, וגידל אותם אותו גידול ניסי, עד שהעבירים ונטעם בקרקע המתאימה לסגולה. לכן הוא קרוי אלהי אברהם ואלהי הארץ, כשם שהוא קרוי יושב הכרובים ויושב ציון ושוכן ירושלם מתוך השוואת מקומות אלה לשמים, כמו שנאמר: היושבי בשמים, ומכוון שאורו מופיע במקומות אלה כמו שאורו מופיע בשמים, אבל באמצעות אנשים הראויים לקבל את האור ההוא. הוא משפיע עליהם את האור הזה, וזה קרוי אהבה מצידו. והיא אשר נתחייבנו בה ונצטוונו עליה, שנאמין בה ונשבח ונודה עליה באהבת עולם אהבתנו..."

160 משנה ברכות ב, ב: "אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה 'שמע' ל'והיה אם שמוע'? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך יקבל עליו עול מצוות".

161 כלומר, המתפלל מקבלה לא רק על עצמו אלא גם על כל הדורות שיצאו ממנו.

מסלול 1: יום ד, יא באלול	מסלול 3: יום ב, יג באלול
מסלול 2: יום ה, יא באלול	מסלול 4: יום ד, יג באלול

בהשגחתו על אבותינו ובכך שהתורה ממנו, ובהוכחה לכל זאת (=לכל עיקרי אמונה אלו) שהיא החתימה, יציאת מצרים, באומרו: "אמת שאתה ה' אלהינו..." (=האמונה באלוהות), "אמת מעולם הוא שמך..." (=האמונה בקדמותו) ו"עזרת אבותינו..."¹⁶² ו"אמת ממצרים גאלתנו".

מי שכולל את אלה בכוונה טהורה הוא ישראלי באמת¹⁶³, וראוי לו לצפות לדבוק בדבר האלוהי הדבוק בבני ישראל ולא בשאר האומות. הוא ראוי לעמוד לפני השכינה ולבקש¹⁶⁴, והוא יענה.

שאלות מנחות:

- ♦ מהן שתי הכוונות (הסותרות והמאזנות) בברכת יוצר המאורות? עיין רמב"ם הל' עבודה זרה א,א-ב.
- ♦ במה גדולת ה' רבה יותר בנמלה מאשר בכוכבים? למי יש "תוכנה" משוכללת יותר?
- ♦ האם הכוכבים והמזלות יכולים להשפיע על מקרי בני האדם?
- ♦ במה מתייחד הקשר של ה' וישראל? מהו "העניין האלוהי"? מהי "אהבה"?
- ♦ ריה"ל יוצר השוואה בין המאורות לבין חסידים / עם ישראל, מהי? איך זה מחבר בין שתי הברכות שלפני קריאת שמע? מהו פרק התהלים המתאר קשר זה? [עיין מאמר ב,גא-נו במעלת ההארה של האלוה על ישראל על ידי התורה לעומת ההארה של המאורות].
- ♦ האם גם הקשר בין הקב"ה למאורות נקרא "אהבה" או רק הקשר בין הקב"ה לישראל? מדוע? (עיין דעת תבונות סי' קנח)
- ♦ מדוע "קבלת עול תורה" מחייב קבלה של "דורות" ולא רק של האדם עצמו? "כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'..." (בראשית יח,ט)
- ♦ למה מזכירים את המילה "אמת" פעמים כה רבות בברכת "אמת ויציב"?
- ♦ סכם את יסודות הדת על פי ריה"ל. מהם היסודות שיש בריה"ל שאינם מודגשים בעיקרים שמונה הרמב"ם בהקדמה לחלק?

הערות - ילמד ענויים דרכו

162 היא האמונה בהשגחתו על אבותינו. ושם מוסיף: "ברום עולם מושבך ומשפטך וצדקתך עד אפסי ארץ" - היא האמונה שהתורה ממנו.

163 כמו שכתב גם הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק, שהאמונה ביסודות הדת היא המכלילה את האדם בקולקטיב הישראלי, והכפירה באחד מהם מוציאה את האדם מהכלל. ריה"ל כלל ביסודות האמונה שבהם תלויה הכניסה לכלל ישראל את האמונה במציאות ה', קדמותו, העבודה לו ולא לזולתו, השגחת ה' על העם המוכן לכך, ושהתורה מאת ה' ושהוא מקבל אותה עליו ועל כל צאצאיו. ריה"ל אומר: "הוא ישראלי באמת", כיוון שגם היהודי הכופר - עדיין הוא בן סגולה וראוי לחול עליו העניין האלוהי אם יעשה תשובה או בניו יעשו תשובה, אלא שעד אז אין העניין האלוהי חל עליו בפועל.

164 כפי שעושה בתפילת העמידה, שהיא עמידה לפני ה'. עיין שו"ע או"ח סי' צה וסי' צח.

- ✦ מהי "תעודת הזהות" הישראלית? האם מובן על פי ריה"ל מדוע מי שאינו מאמין באחד מעיקרי האמונה יוצא מכלל ישראל?
- ✦ מהי ההכנה לפי ריה"ל לתפילת העמידה? במה תלוי אם תפילתו נתקבל? מה פירוש דברי רבי חנינא בן דוסא "אם שגורה תפילתי בפי" (ברכות לד, ב)?